O‘zbekiston Respublikasi
Maktabgacha va maktab
ta’limi vazirligi

ISSN: 2992-9008
UDK: 37

TA’LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2026-YIL 5-SON

www.journal.namspi.uz

Bosh muharrir: *Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov*
Mas'ul muharrir: *Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov*
Mas'ul muharrir o'rinbosari0: *Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedogogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev*

T A H R I R H A Y ' A T I

Aniq va tabiiy fanlar: *k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.*
Texnika fanlari: *t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.*
Ijtimoiy-gumanitar fanlar: *s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d, prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.*
Pedagogika fanlari: *p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d.,dost. M.Asqarova, PhD S.Jamoldinova, PhD, dots. M.Asranboyeva.*
Filologiya fanlari: *fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD.,dots. P.Lutfullayev, PhD., dots. M.Yakubbayev.*

Texnik muharrir: R.Tursunov
Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.
Pochta indeksi: 160136, ***Faks:*** (0369) 227-27-21,
Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi ***Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi*** *asosida chop etiladi. Jurnal* ***Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha*** *falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan. UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.*

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

NAMANGAN DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI 2026

NAMANGAN DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
"TA'LIM VA TARAQQIYOT" ILMIY-USLUBIY
JURNALI 2026-YIL 5-SON

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA QAROR QABUL QILISH MUAMMOSINING PSIXOLOGIK MOHIYATI

Vaqqosova Noilaxon Qosimovna
Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti Namangan Filiali "Ijtimoiy psixologiya" mutaxassisligi 2-bosqich talabasi
Oribboyeva Dilafruz Dadamirzayevna
Pedagogika fanlari doktori DsC

Annotatsiya: *raqamli transformatsiya inson hayotining barcha jabhalariga kirib borar ekan, qaror qabul qilish jarayoni ham yangi psixologik mazmun kasb etmoqda. Bugungi kunda inson nafaqat o 'z tajribasi, bilim va dunyoqarashiga, balki raqamli axborot oqimi, algoritmik tavsiyalar va sun ' iy intellekt imkoniyatlariga ham tayanib qaror qabul qilmoqda. Bunday sharoitda axborotning haddan tashqari ko 'pligi, tanlov imkoniyatlarining kengayishi, kognitiv yuklama, raqamli vositalarga ishonch hamda mustaqil fikrlash bilan bog 'liq psixologik omillar alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur tezisda raqamli transformatsiya sharoitida qaror qabul qilishning psixologik mohiyati, uning kognitiv va motivatsion mexanizmlari, shuningdek, inson va raqamli texnologiyalar o 'rtasidagi o 'zaro munosabatlarning qaror sifatiga ta ' siri ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *raqamli transformatsiya, qaror qabul qilish, psixologik mexanizmlar, kognitiv jarayonlar, axborot oqimi, sun'iy intellekt, mustaqil fikirlash, algoritmik tavsiyalar.*

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ПРОБЛЕМЫ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ В КОНТЕКСТЕ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Аннотация: *в условиях цифровой трансформации процесс принятия решений приобретает новое психологическое содержание. В настоящее время человек основывает свои решения не только на личном опыте, знаниях и мировоззрении, но и на цифровых информационных потоках, алгоритмических рекомендациях и возможностях искусственного интеллекта. В подобных условиях особую значимость приобретают такие психологические факторы, как информационная перегрузка, расширение возможностей выбора, когнитивная нагрузка, доверие к цифровым инструментам и самостоятельность мышления. В данной работе с научно-теоретической точки зрения рассматривается психологическая сущность принятия решений в условиях цифровой трансформации, его когнитивные и мотивационные механизмы, а также влияние взаимодействия человека с цифровыми технологиями на качество принимаемых решений.*

Ключевые слова: *цифровая трансформация, принятие решений, психологические механизмы, когнитивные процессы, информационный поток, искусственный интеллект, самостоятельное мышление, алгоритмические рекомендации.*

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

THE PSYCHOLOGICAL ESSENCE OF THE PROBLEM OF DECISION-MAKING IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION

Abstract: *as digital transformation increasingly penetrates every aspect of human life, decision-making is acquiring a new psychological dimension. Today, individuals rely not only on their personal experience, knowledge, and beliefs but also on digital information flows, algorithmic recommendations, and artificial intelligence when making decisions. In this context, psychological factors such as information overload, expanding choice opportunities, cognitive load, trust in digital tools, and independent thinking become particularly significant. This thesis explores the psychological nature of decision-making in the context of digital transformation, focusing on its cognitive and motivational mechanisms and examining how human interaction with digital technologies influences the quality of decisions.*

Keywords: *digital transformation, decision-making, psychological mechanisms, cognitive processes, information flow, artificial intelligence, independent thinking, algorithmic recommendations.*

KIRISH

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar inson hayotining ajralmas qismiga aylanib, nafaqat axborot olish, muloqot qilish va ta'lim olish jarayonlarini, balki insonning fikrlash tarzi va qaror qabul qilish mexanizmlarini ham o'zgartirmoqda. Ilgari inson muayyan qarorga kelishda, asosan, shaxsiy tajribasi, mavjud bilimlari, ijtimoiy muhiti va individual dunyoqarashiga tayangan bo'lsa, hozirgi raqamli muhitda bu jarayonga qidiruv tizimlari, ijtimoiy tarmoqlar, algoritmik tavsiyalar hamda sun'iy intellekt vositalari ham faol ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada qaror qabul qilish oddiy tanlov jarayonidan inson tafakkuri, axborot muhiti va texnologik imkoniyatlar o'rtasidagi murakkab psixologik munosabatga aylanmoqda.

Mazkur o'zgarishlarning eng muhim jihatlaridan biri shundaki, zamonaviy inson axborot yetishmovchiligidan ko'ra, aksincha, uning haddan tashqari ko'pligi sharoitida qaror qabul qilishga majbur bo'lmoqda. Bir masala yuzasidan turli manbalarda qarama-qarshi ma'lumotlarning mavjudligi, qisqa vaqt ichida ko'plab muqobil variantlarni baholash zarurati hamda raqamli platformalarning doimiy tavsiyalari insonning diqqatini taqsimlash, axborotni saralash va mustaqil xulosa chiqarish jarayonlarini murakkablashtiradi. Shu nuqtayi nazardan, raqamli transformatsiya sharoitida qaror qabul qilish muammosini faqat texnologik yoki axborot bilan bog'liq hodisa sifatida

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

emas, balki kognitiv, emotsional, motivatsion va ijtimoiy-psixologik omillar bilan uzviy bog‘liq jarayon sifatida o‘rganish zarur.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Qaror qabul qilishning psixologik mohiyatini tushuntirishda H. Simon tomonidan ilgari surilgan cheklangan ratsionallik nazariyasi muhim nazariy asos hisoblanadi. Olimning fikricha, inson barcha mavjud axborotni to‘liq qayta ishlash va har bir muqobil variantning natijasini mukammal baholash imkoniyatiga ega emas. Shu sababli qarorlar ko‘pincha mavjud bilim, vaqt, tajriba va kognitiv imkoniyatlar doirasida shakllanadi. A. Tversky va D. Kahneman tadqiqotlarida esa insonning noaniqlik sharoitida qaror chiqarishida evristik fikrlash usullari muhim o‘rin tutishi, ayrim vaziyatlarda esa ular tizimli xatolarga olib kelishi asoslab berilgan [1; 2]. Ushbu nazariy qarashlar raqamli muhitda insonning axborotni qanday tanlashi, baholashi va unga qanday munosabat bildirishini tahlil qilish uchun muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Ayniqsa, sun’iy intellekt va algoritmik tavsiya tizimlarining keng qo‘llanilishi qaror qabul qilish jarayonida inson va texnologiya o‘rtasidagi munosabatni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bir tomondan, raqamli vositalar katta hajmdagi ma’lumotlarni tezkor tahlil qilish, muqobil yechimlarni taqdim etish va qaror qabul qilish samaradorligini oshirish imkonini beradi. Ikkinchi tomondan esa, texnologik tavsiyalarga ortiqcha ishonish, tayyor xulosalarni tanqidiy tahlilsiz qabul qilish va shaxsiy mulohazaga yetarlicha tayanmaslik kabi psixologik holatlar yuzaga kelishi mumkin. OECDning 2025-yilda e’lon qilingan sun’iy intellektni boshqarishga oid hisobotida ham algoritmik natijalarga haddan tashqari tayanish bilan bog‘liq avtomatlashtirishga moyillik (automation bias) muhim xavflardan biri sifatida qayd etilgan [3].

Qaror qabul qilishning psixologik mohiyati va uning kognitiv mexanizmlari. Psixologiyada qaror qabul qilish shaxsning muayyan vaziyatni anglash, mavjud axborotni tahlil qilish, ehtimoliy natijalarni baholash va bir nechta muqobil variantlar

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

orasidan tanlov amalga oshirishiga asoslangan murakkab kognitiv jarayon sifatida talqin etiladi. Ushbu jarayon idrok, diqqat, xotira, tafakkur, emotsiya va motivatsiya kabi psixik jarayonlarning o‘zaro uyg‘unligida namoyon bo‘ladi. Qaror qabul qilishda inson faqat mavjud ma’lumotlarga emas, balki o‘zining avvalgi tajribasi, qadriyatlari, ehtiyojlari va kutilayotgan natijalarga ham tayanadi.

H. Simon tomonidan ishlab chiqilgan cheklangan ratsionallik nazariyasi ushbu jarayonning psixologik mohiyatini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Mazkur nazariyaga ko‘ra, inson har qanday vaziyatda barcha axborotni to‘liq qamrab ololmaydi, chunki uning vaqti, diqqati va axborotni qayta ishlash imkoniyatlari chegaralangan. Shu sababli inson har doim ham mutlaq optimal qarorni emas, balki mavjud sharoitda o‘z ehtiyojlarini qanoatlantiradigan maqbul qarorni tanlashga moyil bo‘ladi.

Raqamli transformatsiya sharoitida ushbu nazariyaning ahamiyati yanada ortadi. Chunki zamonaviy inson bir vaqtning o‘zida turli axborot manbalari, elektron xabarlar, ijtimoiy tarmoqlar, qidiruv tizimlari va sun’iy intellekt tomonidan taqdim etilayotgan ma’lumotlar bilan ishlaydi. Bunday sharoitda qaror qabul qilishning murakkabligi axborotning mavjud emasligida emas, balki uning ishonchliligini aniqlash, muhim va ikkinchi darajali ma’lumotlarni ajratish hamda ularni o‘zaro taqqoslash zaruratida namoyon bo‘ladi.

A. Tversky va D. Kahneman tadqiqotlari insonning noaniqlik sharoitida qaror qabul qilishida evristik usullar, ya’ni tezkor fikrlash va soddalashtirilgan baholash mexanizmlari muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi. Masalan, inson internetda biror mahsulot, ta’lim muassasasi yoki xizmat haqida ma’lumot izlayotganda ko‘pincha eng ko‘p uchraydigan, yuqori baholangan yoki boshqalar tomonidan tavsiya etilgan variantga ustunlik berishi mumkin. Biroq bunday tanlov har doim ham eng ishonchli yoki shaxsiy ehtiyojlarga mos keladigan natijani ta’minlamaydi. Raqamli muhitda qaror qabul qilishning sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri axborot miqdori emas, balki shaxsning uni tanqidiy qayta ishlash va mazmunan baholash qobiliyatidir.

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

Raqamli axborot oqimi va kognitiv yuklamaning qaror qabul qilishga ta'siri

Raqamli transformatsiyaning inson psixologiyasiga ta'sir ko'rsatuvchi muhim jihatlaridan biri axborotning haddan tashqari ko'pligidir. Axborot texnologiyalari inson uchun ma'lumot olish imkoniyatlarini kengaytirgan bo'lsa-da, bir vaqtning o'zida axborotni saralash, tekshirish va qayta ishlash bilan bog'liq kognitiv talablarni ham oshirmoqda.

2024-yilda *International Journal of Information Management Data Insights* jurnalida e'lon qilingan axborot ortiqchaligi bo'yicha ilmiy sharhda ushbu hodisaning shaxsiy xususiyatlar, axborot mazmuni, vazifa murakkabligi va texnologik omillar bilan bog'liqligi tahlil qilingan. Tadqiqot natijalarida axborot ortiqchaligi qaror qabul qilish sifatining pasayishi, unumdorlikning kamayishi va kognitiv bosimning kuchayishi bilan bog'liq ekani qayd etilgan.

Bu holatni oddiy misolda ko'rish mumkin: talaba ilmiy ish uchun biror mavzuni o'rganayotganda internet orqali yuzlab manbalarga duch keladi. Ammo ularning barchasi ham ilmiy jihatdan ishonchli emas. Talaba ma'lumotlarning ko'pligi sababli asosiy ilmiy g'oyani aniqlashda qiynalishi, bir-biriga zid fikrlar orasida ikkilanishi yoki birinchi uchragan ma'lumotni yetarlicha tekshirmasdan qabul qilishi mumkin. Bu yerda muammo axborotga kirish imkoniyatining cheklanganligida emas, balki uni ongli ravishda boshqarish va tahlil qilish qobiliyatidadir.

Mazkur jarayonni kognitiv yuklama nazariyasi asosida ham izohlash mumkin. A. Skulmowski va K. M. Xu raqamli va onlayn ta'lim muhitidagi kognitiv yuklamani tahlil qilib, taqdim etilayotgan axborotning shakli va uni qayta ishlashga qo'yiladigan talablar o'quvchining kognitiv resurslariga ta'sir qilishini ko'rsatgan.

Shunday ekan, raqamli muhitda qaror qabul qilish jarayonida insonning diqqatini boshqarish, axborot manbalarini tanlash, ma'lumotlarni taqqoslash va muhim jihatlarni ajratib olish qobiliyati alohida ahamiyatga ega. Bu ko'nikmalar shakllanmagan sharoitda

axborotning ko‘pligi qaror qabul qilish imkoniyatini kengaytirish o‘rniga, tanlov jarayonini murakkablashtirishi mumkin.

Sun’iy intellekt va algoritmik tavsiyalarning inson qarorlariga psixologik ta’siri. Raqamli transformatsiyaning yangi bosqichida sun’iy intellekt insonning qaror qabul qilish jarayonida muhim yordamchi vositaga aylanmoqda. Bugungi kunda sun’iy intellektdan ta’lim, tibbiyot, boshqaruv, iqtisodiyot va kundalik hayotga oid turli masalalarni hal qilishda foydalanilmoqda. U katta hajmdagi axborotni tahlil qilish, muqobil variantlarni taqdim etish va murakkab vaziyatlarda qaror qabul qilishni qo‘llab-quvvatlash imkoniyatiga ega.

Biroq sun’iy intellekt tomonidan taqdim etilgan tavsiyalarni inson tomonidan qanday qabul qilinishi alohida psixologik muammoni yuzaga keltiradi. Ushbu hodisa ilmiy adabiyotlarda *automation bias*, ya’ni avtomatlashtirilgan tizimlarga ortiqcha tayanish sifatida izohlanadi.

S. Goddard, A. Roudsari va J. Wyatt tomonidan 2011-yilda e’lon qilingan tizimli sharhda avtomatlashtirilgan qarorlarni qo‘llab-quvvatlash tizimlariga ortiqcha ishonish bilan bog‘liq 74 ta ilmiy tadqiqot tahlil qilingan. Mualliflar foydalanuvchining tajribasi, texnologiyaga bo‘lgan ishonchi, vazifaning murakkabligi, vaqt cheklovi va ish yuklamasi avtomatlashtirilgan tavsiyalarni qabul qilishga ta’sir etuvchi omillar ekanini aniqlagan [6].

Ushbu natijalar raqamli muhitda insonning texnologiyaga bo‘lgan ishonchi doimo uning axborotni tanqidiy baholash qobiliyati bilan uyg‘unlashishi zarurligini ko‘rsatadi. Masalan, talaba sun’iy intellektdan ilmiy mavzu bo‘yicha ma’lumot olganida, taqdim etilgan javobni tayyor haqiqat sifatida qabul qilmasdan, uning ilmiy manbalar bilan mosligini tekshirishi lozim. Chunki sun’iy intellekt tomonidan yaratilgan javoblar mantiqan izchil ko‘rinsa-da, ayrim holatlarda noto‘g‘ri yoki yetarli asoslanmagan ma’lumotlarni ham o‘z ichiga olishi mumkin.

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

Shu bilan birga, algoritmik tavsiyalarni har qanday vaziyatda rad etish ham to‘g‘ri yondashuv hisoblanmaydi. J. W. Burton va hammualliflarning 2020-yilda chop etilgan tizimli sharhida algoritmik tavsiyalarni qabul qilish yoki rad etish bilan bog‘liq psixologik omillar tahlil qilingan. Tadqiqotda algoritmga nisbatan ishonchsizlik, shaxsiy avtonomiya, tajriba va kutilmalar insonning texnologik tavsiyalardan foydalanishiga ta’sir qilishi ko‘rsatilgan. Raqamli muhitda eng maqbul yondashuv texnologiyaga ko‘r-ko‘rona ishonish yoki undan butunlay voz kechish emas, balki inson tafakkuri va sun’iy intellekt imkoniyatlarining o‘zaro muvozanatini ta’minlashdan iborat.

OECDning 2025-yilda chop etilgan *Governing with Artificial Intelligence* hisobotida sun’iy intellektga ortiqcha tayanish inson nazorati va mustaqil mulohazasining susayishi, noto‘g‘ri tavsiyalarning tekshirilmasdan qabul qilinishi hamda mas’uliyatning noaniqlashishi bilan bog‘liq xavflar qatorida ko‘rsatilgan. Ushbu yondashuv insonning yakuniy qaror uchun javobgarligini saqlab qolish zarurligini asoslaydi.

Masalan, pedagog talabalarning bilimini baholashda sun’iy intellekt vositalaridan foydalanishi mumkin. Biroq talabaning individual rivojlanishi, ijodiy yondashuvi, ijtimoiy faolligi va shaxsiy imkoniyatlarini faqat avtomatlashtirilgan baholash natijalari orqali to‘liq aniqlash qiyin. Shu sababli pedagog texnologik tavsiyalarni tahliliy vosita sifatida qo‘llashi, yakuniy xulosani esa kasbiy bilim, pedagogik kuzatuv va insoniy munosabatlar asosida shakllantirishi lozim.

Raqamli transformatsiya sharoitida samarali qaror qabul qilishning psixologik shartlari. Yuqoridagi nazariy qarashlar va ilmiy tadqiqotlar tahlili raqamli transformatsiya sharoitida samarali qaror qabul qilish bir nechta o‘zaro bog‘liq psixologik shartlarga asoslanishini ko‘rsatadi. Birinchidan, **axborot savodxonligi va tanqidiy fikrlash**. Shaxs axborotning kelib chiqish manbasini aniqlashi, uning ishonchliligini baholashi va turli ma’lumotlarni o‘zaro taqqoslashi zarur. Ikkinchidan, **kognitiv o‘zini o‘zi boshqarish**. Bu jarayon diqqatni maqsadga yo‘naltirish, ortiqcha axborotdan chalg‘imaslik, muammoni bosqichma-bosqich tahlil qilish va shoshilinch

xulosalardan qochishni nazarda tutadi. Uchinchidan, **texnologik ishonchning muvozanatli shakllanishi**. Sun'iy intellekt va algoritmik tavsiyalar foydali yordamchi vosita sifatida qabul qilinishi, biroq ularning natijalari mustaqil tekshiruv va insoniy mulohaza bilan to'ldirilishi lozim.

To'rtinchidan, **emotsional barqarorlik**. Noaniqlik, vaqt tanqisligi va qarama-qarshi axborot sharoitida hissiyotlarni boshqarish shaxsning vaziyatga oqilona yondashishiga yordam beradi. Beshinchidan, **mas'uliyat va refleksiv yondashuv**. Shaxs o'z qarorining sabablarini anglay olishi, uning ehtimoliy oqibatlarini oldindan baholashi va zarurat tug'ilganda o'z xulosalarini qayta ko'rib chiqishi muhimdir. Shu asosda raqamli transformatsiya sharoitida qaror qabul qilishning quyidagi psixologik ketma-ketligini ajratish mumkin:

Muammoni anglash → axborotni izlash va saralash → muqobil variantlarni baholash → mustaqil xulosa chiqarish → qaror qabul qilish → natijani tahlil qilish.

Mazkur ketma-ketlik insonning raqamli vositalardan foydalanish jarayonida ham faol fikrlovchi va mas'uliyatli subyekt sifatidagi o'rnini saqlab qolishiga xizmat qiladi.

Umuman olganda, raqamli transformatsiya qaror qabul qilish jarayonini faqat tezlashtiruvchi texnologik o'zgarish emas, balki insonning kognitiv imkoniyatlari, psixologik mustaqilligi va ijtimoiy mas'uliyatiga yangi talablar qo'yuvchi murakkab jarayondir. Shu sababli zamonaviy shaxs uchun eng muhim kompetensiya ko'proq axborotga ega bo'lish emas, balki mavjud axborotdan oqilona foydalanish, uni tanqidiy baholash va ongli qaror qabul qila olishdir.

MUHOKAMA

Raqamli transformatsiya sharoitida qaror qabul qilish muammosining psixologik mohiyatini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, zamonaviy texnologiyalar insonning tanlov imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga, uning oldiga yangi kognitiv va psixologik vazifalarni ham qo'ymoqda. Avvalgi qaror qabul qilish modellarida asosiy e'tibor insonning mavjud axborot va tajribaga tayangan holda muqobil variantlarni baholashiga

qaratilgan bo'lsa, bugungi sharoitda bu jarayonga algoritmik tavsiyalar, raqamli muhitning xususiyatlari va sun'iy intellekt bilan o'zaro munosabat ham qo'shilmoqda.

Mazkur holatda birinchi navbatda insonning axborotni qabul qilish va qayta ishlash imkoniyatlari bilan raqamli muhitda taqdim etilayotgan ma'lumotlar hajmi o'rtasidagi nomutanosiblikni hisobga olish zarur. Axborotning ko'pligi har doim ham qaror sifatining oshishiga olib kelmaydi. Chunki inson uchun muhim bo'lgan jihat barcha ma'lumotlarni qabul qilish emas, balki muayyan maqsadga xizmat qiladigan axborotni aniqlash va uni mazmunan baholashdir. Shu sababli raqamli muhitda qaror qabul qilish samaradorligi axborotga kirish imkoniyatidan tashqari, uni boshqarish va tanqidiy tahlil qilish qobiliyatiga ham bog'liq.

Ikkinchi muhim masala inson va algoritm o'rtasidagi ishonch munosabatidir. Sun'iy intellekt tomonidan berilgan javoblarning tezkorligi, izchilligi va ishonchli ko'rinishi foydalanuvchida ushbu tavsiyalarni yuqori darajada qabul qilish moyilligini yuzaga keltirishi mumkin. Biroq texnologik tizimning tezkor javob berishi uning har doim to'g'ri xulosa chiqarishini anglatmaydi. Shu bois insonning qaror qabul qilishdagi psixologik mustaqilligi texnologik natijalarni shubha ostiga olish, ularni boshqa manbalar bilan taqqoslash va shaxsiy mulohaza asosida baholay olishida namoyon bo'ladi. Bunda yana bir muhim jihat — algoritmlarga ortiqcha ishonish bilan ularga nisbatan asossiz ishonchsizlik o'rtasidagi muvozanatdir. Burton va hammualliflarning tadqiqotlari algoritmik tavsiyalarni rad etish yoki qabul qilishda insonning tajribasi, kutilmalari va qaror mustaqilligiga bo'lgan ehtiyoji muhimligini ko'rsatadi. Samarali qaror qabul qilish uchun texnologik tavsiyalarni mutlaq haqiqat sifatida qabul qilish ham, ularni faqat texnologik vosita bo'lgani uchun inkor etish ham maqsadga muvofiq emas. Eng maqbul yondashuv insonning tanqidiy tafakkuri va algoritmik imkoniyatlarning o'zaro to'ldiruvchi munosabatini shakllantirishdir.

Uchinchi muhim masala qaror qabul qilish jarayonida emotsional va motivatsion omillarning ta'siridir. Raqamli muhitda tezkor javob olish, ijtimoiy tarmoqlardagi

ommaviy munosabatlar, boshqa foydalanuvchilarning baholari va doimiy axborot almashinuvi shaxsning tanloviga ta'sir qilishi mumkin. Bunday vaziyatda inson qarorni faqat mantiqiy tahlil asosida emas, balki o'zining hissiy holati, ehtiyojlari va ijtimoiy ta'sirlar asosida ham shakllantiradi. Shuning uchun qaror qabul qilish jarayonini faqat kognitiv faoliyat bilan cheklab qo'yish uning psixologik mohiyatini to'liq ochib bermaydi.

Bizning nazariy tahlilimizga ko'ra, raqamli transformatsiya sharoitida qaror qabul qilishning psixologik samaradorligini uchta o'zaro bog'liq mezon orqali izohlash mumkin:

1. Kognitiv mezon — axborotni izlash, saralash, taqqoslash, tanqidiy tahlil qilish va muqobil variantlarni baholash qobiliyati.
2. Avtonomik mezon — raqamli tavsiyalardan foydalanish jarayonida shaxsiy pozitsiya va mustaqil tanlovni saqlab qolish qobiliyati.
3. Mas'uliyat mezoni — qabul qilingan qarorning ehtimoliy oqibatlarini anglash, uning asoslarini tushuntirish va natijalarini baholash qobiliyati.

Ushbu mezonlar bir-birini to'ldiradi. Masalan, inson yetarli axborotga ega bo'lishi mumkin, biroq uni tanqidiy tahlil qilmasa, qaror sifati pasayishi ehtimoli mavjud. Xuddi shuningdek, mustaqil qaror qabul qilishga intilishning o'zi ham yetarli emas, chunki shaxs o'z tanlovining oqibatlarini baholash va uning uchun mas'uliyatni his etishi lozim.

Mazkur yondashuvni ta'lim jarayoni misolida ham izohlash mumkin. Talaba ilmiy topshiriqni bajarishda sun'iy intellektdan foydalanishi uning axborot izlash va tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ammo talaba tayyor javobni o'zlashtirish bilan cheklansa, mustaqil fikrlash va muammoni hal qilish faoliyati yetarli darajada namoyon bo'lmasligi mumkin. Aksincha, sun'iy intellektdan muqobil fikrlarni o'rganish, manbalarni taqqoslash va o'z xulosalarini tekshirish vositasi sifatida foydalanish kognitiv faollikni qo'llab-quvvatlaydi.

XULOSA

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

Raqamli transformatsiya sharoitida qaror qabul qilish muammosining psixologik mohiyatini nazariy jihatdan o‘rganish quyidagi xulosalarga kelish imkonini berdi. Qaror qabul qilish insonning faqat mantiqiy fikrlashiga asoslangan oddiy tanlov jarayoni emas, balki kognitiv, emotsional, motivatsion va ijtimoiy-psixologik omillar o‘zaro ta’sirida shakllanadigan murakkab psixik faoliyatdir. Raqamli muhit ushbu jarayonga yangi omillarni olib kirib, insonning axborotni idrok etishi, qayta ishlashi va baholash mexanizmlariga qo‘shimcha talablar qo‘ymoqda. Raqamli axborot hajmining ortishi insonning qaror qabul qilish imkoniyatlarini avtomatik ravishda oshirmaydi. Aksincha, axborot ortiqchaligi diqqatning tarqoqlashishi, kognitiv yuklamaning kuchayishi va muqobil variantlarni baholashdagi qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli zamonaviy shaxs uchun axborotni izlashdan tashqari, uni saralash, tekshirish va tanqidiy baholash kompetensiyasini rivojlantirish muhimdir. Sun’iy intellekt va algoritmik tavsiyalar qaror qabul qilish jarayonining samaradorligini oshirish imkoniyatiga ega bo‘lsa-da, ularga ortiqcha tayanish insonning mustaqil mulohaza yuritishi va shaxsiy mas’uliyatini cheklashi mumkin. Shu bois texnologik imkoniyatlardan foydalanish inson tafakkurining o‘rnini bosuvchi emas, balki uni qo‘llab-quvvatlovchi vosita sifatida tashkil etilishi lozim. Raqamli transformatsiya sharoitida shaxsning psixologik mustaqilligini ta’minlashda raqamli avtonomiya alohida ahamiyat kasb etadi. Raqamli avtonomiya insonning texnologik tavsiyalarni mustaqil baholashi, zarur holatlarda ularni qayta tekshirishi va yakuniy qarorni o‘z bilimlari, qadriyatlari hamda mas’uliyati asosida qabul qilish qobiliyatini anglatadi. Samarali qaror qabul qilish uchun kognitiv mustaqillik, tanqidiy fikrlash, emotsional barqarorlik, axborot savodxonligi va mas’uliyatli yondashuvni o‘zaro uyg‘un rivojlantirish zarur. Ayniqsa, ta’lim jarayonida o‘quvchi va talabalarga sun’iy intellektdan foydalanish bilan bir qatorda, uning natijalarini tekshirish, muqobil fikrlarni taqqoslash va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirish muhim hisoblanadi.

Umumiy xulosa sifatida ta'kidlash mumkinki, raqamli transformatsiya davrida insonning asosiy ustunligi faqat katta hajmdagi axborotdan foydalanish imkoniyatida emas, balki ushbu axborotni anglash, tanqidiy baholash va undan oqilona qaror chiqarishda foydalana olishida namoyon bo'ladi. Demak, texnologiyalar qanchalik rivojlanmasin, qaror qabul qilish jarayonining markazida insonning ongli tafakkuri, psixologik mustaqilligi va mas'uliyati turishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alon-Barkat, S., & Busuioc, M. Human–AI Interactions in Public Sector Decision Making: "Automation Bias" and "Selective Adherence" to Algorithmic Advice // *Journal of Public Administration Research and Theory*. – 2023. – Vol. 33, No. 1. – P. 153–169. – DOI: 10.1093/jopart/muac007.
2. Maasland, C., & Weißmüller, K. S. Blame the Machine? Insights From an Experiment on Algorithm Aversion and Blame Avoidance in Computer-Aided Human Resource Management // *Frontiers in Psychology*. – 2022. – Vol. 13. – DOI: 10.3389/fpsyg.2022.779028.
3. Poszler, F., & Lange, B. The Impact of Intelligent Decision-Support Systems on Humans' Ethical Decision-Making: A Systematic Literature Review and an Integrated Framework // *Technological Forecasting and Social Change*. – 2024. – Vol. 204. – Article 123403. – DOI: 10.1016/j.techfore.2024.123403.
4. Sele, D., & Chugunova, M. Putting a Human in the Loop: Increasing Uptake, but Decreasing Accuracy of Automated Decision-Making // *PLOS ONE*. – 2024. – Vol. 19, No. 2. – e0298037. – DOI: 10.1371/journal.pone.0298037.
5. Rabinovitch, H., Budescu, D. V., & Bereby-Meyer, Y. Algorithms in Selection Decisions: Effective, but Unappreciated // *Journal of Behavioral Decision Making*. – 2024. – Vol. 37, No. 2. – e2368. – DOI: 10.1002/bdm.2368.
6. Shulner-Tala, A., Kuflik, T., Kliger, D., & Mancini, A. Who Made That Decision and Why? Users' Perceptions of Human Versus AI Decision-Making and the Power of Explainable-AI // *International Journal of Human–Computer Interaction*. – 2025. – Vol. 41, No. 7. – P. 4230–4247. – DOI: 10.1080/10447318.2024.2348843.
7. Dharanikota, H., Howie, E., Hope, L., et al. Debiasing Judgements Using a Distributed Cognition Approach: A Scoping Review of Technological Strategies // *Human Factors*. – Vol. 67, No. 6. – DOI: 10.1177/00187208241292897.